

УДК 111.32(477):572

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.4.7>**Іщук Наталія Василівна**

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії, біоетики та історії медицини
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
проспект Берестейський, 34, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-2291-1238

Васюк Ірина Василівна

кандидат філософських наук,
викладач кафедри філософії, біоетики та історії медицини
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця,
проспект Берестейський, 34, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-8453-9502

ІНТЕРНЕТ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В статті досліджено специфіку розвитку освітнього простору закладів вищої освіти в умовах інформаційного суспільства. Систематизовано найбільш значущі для освіти інноваційні фактори Мережі серед яких такі: трансформація соціальних просторово-часових конфігурацій; ризоморфний, децентралізований, горизонтальний характер технології Інтернет, що демократизує інститут вищої освіти; спричинена Google «смерть ідеальної фаховості» тощо. Окреслено дискурси антропоморфності інтернет-технологій в контексті пізнавальних і прагматичних потреб сучасного студентства. Підданно критиці етосний потенціал цих технологій. Попри це надзвичайно цінною є їхня безпекова місія в умовах триваючої варварської війни росії проти України.

Мета та завдання дослідження полягають у проясненні інноваційного потенціалу технології Інтернету як провайдера інформаційного суспільства в дискурсі його впливу на освітній простір сучасних ЗВО.

Методи дослідження: культурно-історичний підхід, системно-логічний, структурно-функціональний, синергетичний, герменевтичний методи.

Результати дослідження: Рушійною інновацією, визначальним чинником суспільних трансформацій, а отже й освітнього простору сучасних ЗВО є технологія Інтернет, яка виступає не тільки провайдером, а й парадигмою інформаційного суспільства. Інтернет, по-перше, формує мережевий тип особистості, по-друге, адаптує до себе соціальні інституції, по-третє, задаючи нові зразки взаємодії між людьми.

Серед найбільш значущих інноваційних факторів Мережі такі: трансформація соціальних просторово-часових конфігурацій, в тому числі й в дискурсі освіти; ризоморфний, децентралізований, горизонтальний характер функціонування цієї технології, що закладає горизонтальний принцип організації та інтеграції соціуму і його інституцій; стратифікаційний вплив Інтернету на сучасне суспільство й, відповідно, інститут вищої освіти; спричинена гуглом «смерть ідеальної фаховості», що нівелює розрізнення професійного та обивательського знання.

Цифрова освіта амбівалентно впливає на формування особистості студента. Якщо з позицій освітньої функціональності така освіта має більше переваг, аніж недоліків, то її вплив на виховання, формування етосу – здебільшого негативний. Забезпечуючи здатність до безперервності навчального процесу в умовах гострих соціальних криз.

Ключові слова: інформаційне суспільство, економіка знань, Інтернет, освітній простір ЗВО, цифрова освіта, амбівалентність трансформацій.

Вступ. Згідно з даними МВФ населення України у 2021 році становило 41,0 млн. осіб. Унаслідок варварської війни, розпочатої росією проти України у 2022 році воно скоротилося до 34,8 млн. осіб, у 2023 році – до 33,2 млн. осіб [7], і ці процеси, хоча і з меншою інтенсивністю,

але тривають і надалі. Очевидно, що значна частина української промисловості зруйнована. Існує висока ймовірність того, що оптимальним шляхом її відновлення стане не повернення до індустріальної, а побудова економіки постіндустріальної доби, що потребуватиме підготовки фахівців певного профілю. Особливу роль у цьому процесі відіграватимуть інформаційні технології.

Як і в попередні епохи, провідний засіб виробництва переформатує ринок праці, а відтак і діяльність університетів. Зміни позначатимуться не лише на переліку фахівців, що їх готуватимуть ЗВО, а й на їхній структурі, змісті й формі проведення занять, темпоритмі університетського життя, викличуть потребу в залученні професорсько-викладацького складу нового типу, насамкінець вплинуть на характер взаємодій між викладачами і студентами, студентами між собою; навіть матимуть вплив на неформальне університетське життя.

Мета дослідження полягає у проясненні інноваційного потенціалу технології Інтернету як провайдера інформаційного суспільства в дискурсі його впливу на освітній простір сучасних ЗВО.

Методи дослідження: культурно-історичний підхід, *системно-логічний, структурно-функціональний, синергетичний, герменевтичний методи.*

Результати дослідження. Інформаційне суспільство є витком техногенної цивілізації, яка є досить пізнім (приблизно з XVII ст.) і складним продуктом людської цивілізації. Її актуальний етап – постіндустріальне суспільство, що набуло чітких обрисів інформаційного близько 1990 р. (з початком «п'ятої хвилі Шумпетера»). Інформаційне суспільство функціонує на принципах інформаційної економіки. З-поміж найбільш істотних рис цього типу суспільства такі: перетворення інформації на основне джерело виробництва суспільних благ; домінування інтелектуальної власності; проголошення *homoinformaticus* – «людини інформаційної», спроможної генерувати, транслювати і конструювати інформацію на головну продуктивну силу суспільства; зміна парадигми міжособистісного спілкування, що набуває, здебільшого, вигляду короточасних модульних стосунків функціонального характеру; підвищення ролі теоретичного знання, і зростання соціального статусу тих соціальних верств, що є носіями цього знання; поява нових дефіцитів, наприклад, брак інформації й часу тощо. Важливо, що не тільки інформація, а й слова та інші символи стають товаром. Це налаштовує людей на чутливість до нематеріальних цінностей: вражень, емоцій, переживань.

В процесі становлення цього типу суспільства акумулюється те, що являє для неї цінність, і водночас вилучається те, що цю цінність втратило. Зокрема, техногенна доба формує докорінно новий суверенний автономний тип особи: гнучкої у взаємодії з людьми, не прив'язаної до корпорацій, навпаки, вільної співпрацювати або переривати співпрацю з різними спільнотами. Їй властивий особливий, порівняно із традиційним суспільством, тип соціального розвитку, що супроводжуються зростаючою динамікою соціальних зв'язків, їх відносно швидкою трансформацією, коли іноді впродовж одного-двох поколінь відбувається зміна способу життя усього людства.

Якщо у традиційному суспільстві переважали «міцні зв'язки», подібні до цільного міцного тросу, що жорстко інкорпоровали людину в ту чи іншу спільноту, то в постіндустріальному (інформаційному) суспільстві поруч із «міцними» існує велика кількість «слабких зв'язків» (термін М. Грановеттера), орієнтованих на розваги, приємне спілкування, створення клубів за інтересами тощо. Вони, попри свою «слабкість», завдяки чисельності дозволяють мобілізувати більше ресурсів і можливостей для себе та інших людей, а також дають доступ до нових ідей, які виявляються джерелом креативності.

В дискурсі освіти формування інформаційного суспільства супроводжується розвитком *економіки знань* (М. Блауг і Т. Шульц) й зростанням потреби в людях з вищою освітою, а також складними компетенціями, завдяки яких й відбувається розвиток виробництва. Дещо пізніше такий підхід був підтверджений в аналітичних дослідженнях Світового банку, проведених наприкінці XX ст. у 62 країнах. У результаті цих досліджень було виявлено, що зростання економіки на 16 % забезпечується фізичним капіталом, на 20 % – природними ресурсами і на

64 % – людським капіталом, в основу якого покладено освітній потенціал [10, с. 45–46], особливо з «креативним класом», – людьми, здатними не лише до застосування набутих знань і навичок, а й до створення принципово нового інтелектуального продукту.

Водночас *освіта орієнтована на покращення «людського капіталу»*, створює підґрунтя для забезпечення людини вигіднішою роботою і відповідним рівнем життя. Зі становленням інформаційного суспільства університетська освіта виявилася запорукою вертикальної соціальної мобільності. Цей феномен вдало описує Н. Фергюсон, який на прикладі США спостерігає зміну часів: від періоду, «коли США мали славу країни можливостей, де родина могла лише за одне покоління стрибнути «з хама в пана». Але нині, якщо ви народилися в родині із найбіднішого квінтилію, ваш шанс потрапити до найбагатшого квінтилію без університетського диплома становить лише 5 %» [13, с. 12].

Виділяє він також інший показовий факт – кристалізації з-поміж людей, що отримали вищу університетську освіту дуже обмеженого прошарку «когнітивної еліти» (термін Ч. Мюррея. На додаток до класичної університетської освіти виникають так звані корпоративні університети. А на противагу їй – швидкі програми підготовки фахівців, таких званих «нових комірців» (термін Дж. Рометті) тощо. Ще однією інституційно легітимізованою адаптивною практикою стала дуальна освіта, яка передбачає поєднання навчання у ЗВО з навчанням на робочих місцях, що належать різним (державним і приватним) організаціям з метою набуття певної кваліфікації.

Серед інших рис, властивих освітньому середовищу сучасних ЗВО адекватні викликам глобалізації і конкуренції на ринку праці такі: транспарентність (відкритість ринку освітніх послуг), принципи академічної свободи і студентів, і професорсько-викладацького складу, універсальні стандарти навчання, що полегшують майбутнім фахівцям працевлаштування тощо.

Стисло окреслимо освітні наслідки глобалізації. Під глобалізацією розуміють не лише об'єднання окремих економік, а й створення єдиного інформаційного простору, інтенсифікацію міжкультурної комунікації, руйнування культурних бар'єрів тощо. А також глобалізацію освітнього простору, коли освіта, перетнувши національні кордони, створила можливості, зокрема й для академічної мобільності студентів і викладачів. Головним інноваційним ресурсом розвитку цивілізації, який забезпечує глобалізацію є Мережа Інтернет, яка є джерелом ресурсів і джерелом нарощування капіталів в сучасному світі. Інформаційне суспільство насамперед є суспільством знань і фахівців інтелектуальної праці, його місію він вбачав у накопиченні й поширенні корисного знання, налагодженні конструктивного співробітництва, не обмеженого будь-якими кордонами.

Інтернет як комунікативна технологія забезпечує вільний, швидкий і легкий доступ до інформації, що може бути здійснений у будь-якому, навіть віддаленому, місці планети, звісно, за умови наявності там технічної підтримки Мережі. Завдяки йому оптимізуються процеси перетворення інформації на основний предмет праці; у діяльності, пов'язаній з інформаційними технологіями, стає задіяною все більша кількість людей. Не виключено, що перспективно правдивими виявляться передбачення Е. Тоффлера з приводу того, що у майбутньому кіберпростір стане осередком не лише відпочинку й розваг, інформаційна магістраль замінить навіть поїздки на роботу [12, с. 152]. Це, як людство переконалося під час карантинних заходів 2019–2021 років, вже справджується.

Щоб зрозуміти траєкторію суспільних пертурбацій, зокрема й у системі вищої освіти, потрібно зрозуміти сутність, можливості і цінності, закладені в парадигмі Інтернету.

Показовим є факт, що від початку Інтернет замислювався як когерентна людській психіці та свідомості технологія. Це пояснює зручність Інтернету для людини, його популярність і стрімке поширення. Антропоморфність цієї технології найбільш повно втілилася у феномені гіпертекстуальності, що й структурує зміст та алгоритм руху інформації в Мережі. Як Мережа є мікрокосмом, що містить в собі макрокосм інформаційного суспільства, так гіпертекст є мікрокосмом, що прояснює принципи функціонування макрокосму – Мережі.

У який спосіб алгоритми функціонування Мережі впливатимуть на суспільство і на його освітню сферу зокрема?

По-перше, через *трансформацію соціальних просторово-часових конфігурацій*. Найбільш повно сутність цих процесів сформулював З. Бауман, який підмітив, що сучасна людина (завдяки сучасним швидкісним засобам пересування) живе не стільки у просторі, скільки у часі. Інтернет пропонує миттєвий спосіб подолання фізичної відстані, але не завдяки транспортним засобами, а за посередництвом нового, альтернативного простору, позбавленого традиційних фізичних конфігурацій.

Віртуальний простір є новітнім варіантом соціального простору для реалізації освітніх, робочих, розважальних тощо потреб людини, в якому просторово-часові параметри структуруються в особливий спосіб. Простір комп'ютерної віртуальної реальності як соціальний простір має такі переваги: безпека, економія часу і віртуальна просторова вкоріненість.

Щодо економії часу і віртуальної просторової вкоріненості, то ці чинники взаємопов'язані. У дискурсі освітнього процесу віртуальне навчання зберігає час, що витрачається на дорогу до університету і назад, перехід між навчальними аудиторіями і корпусами тощо. За оптимальних умов заощаджений час можна «інвестувати» у саморозвиток і самоосвіту. Натомість комунікація в Інтернеті можлива із застосуванням мінімуму фізичного простору, а «дистанція» між комунікантами дорівнює відстані між людиною і монітором комп'ютера.

Заслуговує на увагу думка О. Абакумової, яка вважає, що наразі відбуваються якісні трансформації соціального хронотопу, спричинені прогресом інформаційно-комунікаційних технологій, «сутність яких полягає у «стисканні», «ущільненні» соціального хронотопу, що радикально змінює морфологію суспільних зв'язків, перетворюючи вільний час у час та простір самовдосконалення і самоздійснення, хронотоп творчої діяльності. По суті йдеться про новітній спосіб організації просторово-часового континууму освіти» [1, с. 15].

Привнесемо до цих оптимістичних сподівань О. Абакумової частку скепсису, наводячи кілька контраргументів. Перший контраргумент стосується того, що всі ці можливості стануть актуальними у разі виконання низки умов, пов'язаних із вольовими і мотиваційними характеристиками молодшої людини. Утім, перешкоди для їхнього виконання можуть бути й цілком об'єктивними, наприклад, коли домашній простір через якісь обставини непридатний для самоосвіти, а навпаки, спрямовує увагу та енергію в якесь інше річище, як от на домашні обов'язки.

Другий контраргумент апелює до факту впливу робочого простору на здатність людини концентруватися і швидко виконувати завдання, тобто стимулювати мотиви, що, поза всіляким сумнівом, не належить до переваг віртуального простору.

Третій контраргумент спирається на більш глобальний дискурс цілісності та логіки інтеграційних процесів суспільстві. В основу комунікаційних спільнот в Інтернеті покладено дисоціацію між місцем проживання і створенням соціальних взаємодій, коли визначальними стають спільні інтереси членів комунікаційної групи. Саме спільний інтерес, а не примус чи обов'язок, і є основою їхнього виникнення та існування, що й робить їх гнучкими, динамічними, але не стабільними, зокрема й тому, що спілкування в них є «позапросторовим», віртуальним.

Н. Луман, визнаючи здатність простору обмежувати діяльність людини, зауважував й зворотне: «із зникненням простору відбувається зникнення необхідності у просторовій інтеграції суспільних операцій. Під інтеграцією розуміється обмеження ступеня вільності систем..., коли ступінь вільності систем, а відповідно й кількість можливостей, які вони можуть реалізувати, залежить від тих місць простору, на яких вони оперують, і разом з тим від відповідних локальних умов. Будь-яка зміна цих умов, кожний рух вимагає часу і затребує частини обмежених ресурсів» [6]. У такий спосіб *часово-просторова залежність поєднується із соціальною належністю*. Простіше кажучи, звільняючись від тиску простору, людина отримує часові переваги, але втрачає досвід повноцінної соціальної взаємодії. У повній мірі це стосується взаємодії між корпораціями того чи іншого університету.

Другий чинний вплив Інтернету на освітній простір ЗВО впливає із *ризоморфного, децентралізованого, горизонтального характеру функціонування цієї технології, що й закладає горизонтальний принцип організації та інтеграції соціуму і його інституцій*.

Саме інформація завдяки спроможності переміщуватися, концентруватися і децентралізуватися є основою технологічної революції. Проте соціальні зміни, спричинені нею, будуть набагато глибшими. Зокрема, інформаційна рівність є основою майбутньої *рівності між людьми* і в більш глобальному масштабі має пом'якшити соціальну несправедливість. Відповідно до ідей Вінера вільний рух потоку інформації *децентралізує й соціальні інституції*, змусивши їх працювати в мережевому (горизонтальному), а не ієрархічному (вертикальному) режимі [3]. З приводу децентралізації і демократизації соціальних інститутів, завдяки Мережі, то це передбачував не лише Н. Вінер, а й М. Маклуен, М. Кастельс, Е. Тоффлер та інші передвісники цієї доби.

Децентралізаційний принцип поширення інформації в Мережі передбачає рівноцінний доступ до неї всіх людей, що досить повно виражено в «Декларації незалежності кіберпростору», написаній Дж. Барлоу. Центральними цінностями ідеології Мережі він називає вільний і необмежений доступ до комп'ютера; вільний доступ до будь-якої інформації; повний демократизм і заперечення влади будь-яких авторитетів; децентралізацію; заперечення будь-яких форм дискримінації в Мережі (включаючи вікові, освітні, національні, расові критерії соціального статусу), проголошення результатів діяльності людини єдиним критерієм її оцінювання; віра в безкорисливість і необмежені можливості нового віртуального світу [2]. У перспективі ці принципи віртуальної рівності мають закласти зразок справедливих відносин у суспільстві.

У контексті вищої освіти вони виявляються в автономії вишів і демократизації системи управління ними; внутрішній горизонталізації (тобто встановлення партнерських, а не патерналістських принципів взаємодії між всіма учасниками навчального процесу). Про це, зокрема, писав Е. Тоффлер, наголошуючи, що освіті цього періоду властиві такі інституціональні трансформації: децентралізація, демасифікація, гнучкість, осучаснення, урізноманітнення методів отримання знань (їх варіативність), її індивідуалізація, на відміну від традиційної стандартизованої моделі. Також зростає потреба скорочення часового розриву у процесі підготовки фахівця та запитами держави й ринку праці, що в цілому узгоджується й з принципами дуальної освіти [4]¹. **Дуальна форма здобуття професійної освіти** – це спосіб навчання, за яким теоретичний матеріал опановується в закладі з педагогом, а практичне навчання проходить на виробництві

Зазираючи у майбутнє, Н. Вінер був переконаний, що освітня система має втратити бюрократичну складову і перетвориться на місце акумулювання, збереження й оброблення інформації, то це спричинить значну оптимізацію університетів, що призведе до переструктурування факультетів і кафедр, значних кількісних і якісних змін у професорсько-викладацькому та адміністративному управлінні університету, трансформації викладацьких і управлінських ролей тощо [3].

Із другим чинником безпосередньо пов'язаний *третій – стратифікаційний чинник впливу Інтернету на сучасне суспільство й, відповідно, інститут вищої освіти*.

Критерій належності до цифрового світу вже визнається *актуальним чинником соціальної стратифікації*. Не випадково ООН ввела новий термін – «катастрофа покоління», пов'язаний з відсутністю нормального освітнього процесу в умовах корона вірусу, а Генеральний секретар ООН Антоніо Гутерриш наголосив на спроможності цієї ситуації «підірвати десятиліття прогресу і посилити і так глибоко вкорінену нерівність між багатими і бідними країнами». Ця заява – виправдана, оскільки на середину липня 2020 року школи були зачинені приблизно у 160 країнах, що позначилося на навчанні більше ніж 1 мільярду учнів. Окрім цього, щонайменше 40 мільйонів загалом були позбавлені можливості отримати підготовчу і початкову освіту; понад 250 мільйонів дітей перервали освіту, і тільки чверть учнів середніх шкіл у країнах, що розвиваються, отримали лише базові навички навчання. Особливо вразливими виявилися учні з обмеженими можливостями, представники національних меншин,

¹ Дуальна форма здобуття професійної освіти – це спосіб навчання, за яким теоретичний матеріал опановується в закладі з педагогом, а практичне навчання проходить на виробництві

переміщені особи і діти-біженці, а також ті, хто мешкає у віддалених районах [9]. З початком широкомасштабної агресії росії ситуація ще більше ускладнилася. Попри те, що українці мають досить високий рівень доступу до Мережі, її робота повсюдно ускладнюється через російські атаки на інфраструктуру країни. З міркувань безпеки під час цих терористичних актів переривається і навчальний процес, що значно погіршує якість навчання.

У глобальному контексті свобода доступу до Мережі обумовлюється низкою чинників: громадянством, гендерним, класовим, матеріальним тощо характеристиками людей. За цими критеріями до інформаційної еліти належить частина населення найбільш розвинених країн, що нараховують сотні мільйонів людей. Хоча кількість приєднаних до Мережі невпинно зростає, значна кількість жителів планети не має доступу до неї через об'єктивні обставини. Йдеться про те, що називають *digital divide* (цифровий розрив), який у цифровому суспільстві виступає основою для соціальної стратифікації.

Щодо студентства, то включеність у цю взаємодію надає переваги не лише щодо інформаційного обміну у процесі навчання, а й щодо можливості брати участь у наукових заходах, створювати спільноти, словом, бути залученими до різноманітних формальних і неформальних форм комунікації, які інтегрують молоду людину до наукової і студентської спільноти (на локальному і глобальному рівнях).

Існує і менш фундаментальний, порівняно із попередніми, але дедалі більш відчутний *четвертий наслідок* впливу технології Інтернет на освітній простір суспільства, який Т. Ніколс назвав *«смертю ідеальної фаховості»*. Йдеться про явища, коли «спричинений гуглом, заснований на Вікіпедії, підживлений блогами колапс призвів до того, що ніхто не розрізняє професіоналів й обивателів, студентів і вчителів, знавців і шукачів знань – тобто тих, хто чогось досяг у певній сфері, і людей без жодних досягнень» [8, с. 17]. Складно не погодитися з Т. Ніколсом, що ці явища набувають настільки значних масштабів, що у соціумі спостерігається «відкидання науки і неупередженої раціональності»... Ми пройшли повний цикл і повернулися до часів, що передували добі модернізму, коли народна мудрість заповнювала неминучі прогалини у знаннях людства. Пережили період стрімкого розвитку, що став можливим завдяки спеціалізації і фаховості, і опинились у постіндустріальному, інформаційному світі, де всі громадяни вважають, що вони спеціалісти з усіх питань» [8, с. 17], так би мовити, «повстання мас» проти професійного знання. Схожі ідеї висловлювалися і Н. Луманом, який підмітив, що «недалеким є той день, коли кожний буде здатний перевірити висловлювання експертів – у галузі медицини або юриспруденції – на власному комп'ютері» [6, с. 148], що створює ілюзію знання, а інколи призводить до хибних висновків, дій і навіть трагедій.

Технологія Інтернету створила ідеальні умови для так званого «третинного навчання», сформованого на конструюванні знання. Оскільки інтереси здобувачів освіти стають центральними для університету, можливі варіанти переформатування курсів, появи адаптивних елективів (предметів за вибором студентів), які виражають запити молодих людей на отримання не тільки професійно-орієнтованої, а й плідної для особистісного зростання інформації. Має значення й те, що завдяки спеціальним форумам і соціальним мережам студенти отримали можливість публічно оцінювати навчальні курси, що викладається в загальнодоступних для інших коментарях. Це мотивує викладачів до вдосконалення курсів і підвищення рівня їхнього викладання.

Цифрова освіта має потенціал горизонталізації стосунків між студентом і викладачем: від ієрархічних до партнерських стосунків. Цей горизонталізм впливає на навчальний процес, на зміст і формат пропонованих навчальних курсів. Наразі навчальні дисципліни (особливо дисципліни за вибором), висловлюючись мовою комунікативної філософії, із «тексту» перетворюються на «інтертекст» – продукт колективної творчості із варіативним змістом. Трансформуючись між полюсами академічності і адаптивності, в них має бути відтворено оптимальний баланс між, з одного боку, цілісним системним поданням інформації і, з другого боку, її цікавістю для аудиторії.

Втримання цього балансу стає обов'язком і водночас ознакою високого професіоналізму викладача, що проводить заняття. В протилежному випадку породжується щось на зразок

«навчального хаосу Вайтгеда», «швидкого каталогу, який божество могло б прогнати у своїй голові тоді, коли б обдумувало б створення світу, але ще не визначило, як його зібрати до купи» [5, с. 275]. Така ситуація не сприяє ні академічній успішності, ні популяризації навчального курсу, по суті, є профанацією освітнього процесу.

Серед інших очевидних переваг здатність цифрових носіїв до довготривалого, а по суті необмеженого у часі збереження інформації; можливість легкого доступу до неї. Як для викладачів і науковців, так і для студентів соціальні мережі надають можливість утворення транснаціонального і навіть трансконтинентального кола спілкування. Це відкриває для студента можливості діяльного спілкування, співпраці і професійного зростання, одним словом, накопичення «соціального капіталу», що стане йому у нагоді протягом професійної діяльності. Умови входження і належності до цього кола – демократичні і не вимагають значних зусиль, окрім імперативу обміну інформацією і думками з приводу тих чи інших професійних питань.

Завдяки цифровим носіям створюються спільноти, групи, блоги педагогічних працівників. Викладачі і науковці в них обмінюються актуальною інформацією, повідомляють про важливі події в тій чи іншій професійній сфері, взаємобмінюються файлами, репрезентують свою професійну активність, що не лише засвідчує їхні професійні успіхи і сприяє створенню позитивного реноме серед колег, але й актуалізує дискурс конкуренції.

Недоліки цифрової освіти є звороним боком її переваг. Зокрема демократичний, ризоморфний характер поширення інформації в Мережі є ідеальним тлом для так званих номадичного способу мислення або того, що Н. Постман називав біхевіористичним мисленням, орієнтоване на зовнішнє, місцеве знання, приватні інтереси. Докладніше, класичні підручники і лекції в основі яких покладено лінійний наратив, передбачають основний напрям викладу. Інформація в них подається, як правило, за певним методологічним алгоритмом, що має сприяти максимально повному і системному засвоєнню інформації студентами. Здобувачі освіти знайомляться з нею від розділу до розділу (від пункту до пункту), від простішого до складнішого. В такий спосіб інформація структурується як цілісний когнітивний наратив, що оптимізує її розуміння.

У випадку самостійної роботи студентів з інформацією в мережі адекватність опрацювання інформації залежить від їхньої когнітивної культури і здатності до самоорганізації. Найбільшою небезпекою залишається номадичне ковзання по поверхні інформації, що унеможливорює її адекватне розуміння. А намагання молодшої людини одночасно робити кілька справ сприяє формуванню у неї хибних навчальних патернів.

Серед представників різних галузей наукового знання ця звичка виконувати багато завдань (так звана багатопрофільність) викликає певний скепсис, оскільки на тлі певних переваг виявляються явні, небажані наслідки, серед яких порушення уваги і концентрації. Це експериментально було доведено науковцями зі Стенфордського університету в рамках дослідження інтелектуальної плідності *heavymediamultitaskers* (НММ) та *lightmediamultitaskers* (ЛММ). Люди із першої вибірки (ті, що виконували багато дій одночасно) виявилися менш ефективними, аніж люди орієнтовані на виконання одного чи двох завдань.

На користь важливості концентрації на одному завданні свідчить і «аргумент від творчості». Автор цього аргументу М. Чиксентмихаї експериментально довів, що будь-якому творчому процесу передують п'ятнадцять хвилин концентрації для занурення мозку у «стан потоку», що переривається у разі відволікання [11]. Це власне й відбувається, коли студент переглядає сторінку соцмереж під час самостійної підготовки чи аудиторного навчання. Сама подія ніби не викликає інтелектуальної напруги, але потребує додаткового часу для повторної концентрації на основному завданні. Не випадково фахівці із психології, нейрофізіології та й коучингу наполегливо радять у випадку необхідності у стислий термін виконати важливе завдання, задіяти методику ізолювання себе від «інформаційних шумів», вимикаючи телефон, блокуючи Інтернет і тимчасово припиняючи «подорожі» соцмережами. На цю тему написана досить значна кількість книг, в яких містяться поради встановлювати жорсткі часові обмеження перебування в Мережі; проглядаючи електронні додатки, зосереджуватися на необхіднішому, не користуватися Інтернетом для розваги тощо.

Також досить сумнівним є і етосний потенціал цифрового навчання. Освіта є не лише процесом та результатом оволодіння людиною знаннями, вміннями і навичками, розвитку світогляду, ідейно-політичних поглядів та моральності, а також творчих нахилів і здібностей. Це також процес і результат формування особистості, яка включена в систему суспільних відносин. Не випадково вона визначається через низку характеристик, серед яких найсуттєвішими є розгляд освіти як: соціального інституту, цілеспрямованого процесу навчання і виховання в інтересах особистості, суспільства й держави, елементу духовного виробництва.

Етос професіонала є соціальною «матрицею», що формується в процесі безпосереднього тривалого професійного спілкування, більш точно, контекстуальної взаємодії. Він кристалізується не лише завдяки переліку формальних правил (тексту), а й прочитаному «між рядками» (контексту), коли загальноприйняті правила «моралі за звичаєм» набувають особистісних конотацій.

Безпосереднє аудиторне навчання сприяє напрацюванню корпоративної ідентичності, що створює відчуття причетності та захищеності людини через належність до спільноти людей, об'єднаних справою. Прийняття цього типу ідентичності супроводжується ранжуванням норм і цінностей особистості, коли пріоритет надається цінностям, що є конвенційно-оптимальними з позицій майбутньої професійної діяльності. Подекуди це супроводжується партикуляризмом або корпоративним егоїзмом, коли корпоративні інтереси мають більший авторитет, ніж індивідуальні, суспільні чи інші групові інтереси. Виховуючи в людини лояльно-групову свідомість та інкорпорує свого члена, корпорація бере на себе певні обов'язки перед нею.

Професійна соціалізація особистості студента є складним процесом, що пов'язує такі компоненти, як освіта та самоосвіта, виховання та самовиховання. Власне, процес набуття та усвідомлення інформації пов'язують не лише із процесом навчання, а також із процесом виховання. Від зворотного: виховання також містить значну інформаційну компоненту, оскільки апелює до глибинних шарів духовного досвіду людства.

Сучасний ринок праці висуває до професіонала низку вимог, що стосуються його комунікативних компетентностей напрацювання яких можливе лише у форматі «живого» спілкування. Виняткову роль у формуванні етосу майбутнього професіонала мають горизонтальні комунікації: студентів із студентами або викладачів із студентами; не з позиції ієрархії, а обміну професійним і життєвим досвідом. Значуще місце у формуванні особистісної габітуальної «матриці» належить неформальному спілкуванню з людьми, причетних до її майбутньої професії, внаслідок чого її усталені атрибути інтегруються до особистості майбутнього фахівця на рівні автоматизмів. Наприклад, якщо це професія лікаря, то йдеться про стиль поведінки з пацієнтами і колегами, професійні табу і забобони, медичний гумор, спосіб відпочинку, спосіб реагування на стресові реакції, навіть зовнішній вигляд і стиль одягу тощо.

Стикаючись із стандартними для своєї майбутньої професії ситуаціями, молода людина засвоює стереотипні варіанти реагування на них. Сукупність всіх цих атрибутів має зворотній бік, так звану професійну деформацію характеру. Попри це, фактор етосу дозволяє професіоналу ідентифікувати «своїх» і бути ідентифікованим у якості «свого» за малопомітними, а інколи навіть невловимими для представників інших професій ознаками. Навпаки, невідповідність етосним (габітуальним) стандартам професії може викликати несприйняття і навіть відторгнення цієї людини професійною спільнотою.

Наразі в Україні на перший план висунуто безпекові функції цифрового навчання. Власне свого часу й Інтернет було спроектовано у якості засобу комунікації, спроможного функціонувати навіть в умовах ядерного удару.

Протягом останніх трагічних років переконливим аргументом на його користь стала масштабна варварська війна розв'язана росією проти України. В умовах війни освітній процес в Україні відбувається в форматі змішаного навчання, який на практиці найбільш часто є поєднанням очної форми із дистанційною. Будівлі закладів вищої освіти, шкіл і навіть дитячих садочків є для російської армії пріоритетними цілями для знищення. Зокрема, за період з лютого 2022 по січень 2023 в Україні окупаційною армією було пошкоджено 3798 закладів освіти, 365 закладів освіти зруйновано повністю [14]. З огляду на це українськими освітянами

відпрацьовано гнучкий алгоритм швидкого переходу закладів освіти у формат дистанційного навчання. Наразі дистанційна форма переважає для тих студентів, що перебувають на території України. Також вона є єдиним можливим форматом для тих студентів українських ЗВО, які, рятуючись від війни, виїхали закордон й, особливо, для студентів, які перебувають на тимчасово окупованих територіях України.

Висновки. Підсумовуючи, економіку інформаційної доби все частіше називають економікою уваги. Наразі увага стає не тільки компонентою людської свідомості, а й економічною категорією, яка дозволяє швидко зосередитися на робочому завданні і концентруватися на ньому потрібну кількість часу, аж до його виконання; так само швидко перейти до іншого завдання. Це закладає певний темпоритм продуктивності праці. В сучасну добу не тільки якість, а й швидкість стають критеріями професійного успіху і ефективності людини. Цифрова технологія є максимально адаптивна до цих вимог. Попри те, що цифрова освіта має високий освітній потенціал її габітуальний і виховний потенціали досить обмежені. Недоліки цифрової освіти також пов'язані з технологічними особливостями і, так би мовити, людським фактором, неготовністю комунікаторів скористатися перевагами цифрових технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакумова О.О. Філософська рефлексія феномена дистанційної освіти. [Текст] : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10 / Абакумова Олена Олегівна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2016. 20 с.
2. Barlow John Perry. A Declaration of the Independence of Cyberspace, 1996. URL: <https://www.eff.org/cyberspace-independence> (дата звернення: 12.12.2024).
3. Wiener Norbert. The Human Use of Human Beings: Cybernetics and Society Paperback. 1989, 208 p.
4. Дуальна освіта, 2021. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/profesiyno-tekhnichna-osvita/reforma-profesiynoi-osviti/derzhavno-privatne-partnerstvo-ta-dualna-osvita/dualna-osvita> (дата звернення: 10.12.2024).
5. Ленем Р. Електронне слово: демократія, технологія та мистецтво. Серія «Зміна парадигми». Київ : Видавництво «Ніка Центр», 2005. 376 с.
6. Luhmann Niklas. La réalité des médias de masse, 2013. URL: <https://www.babelio.com/auteur/Niklas-Luhmann/273308> (дата звернення: 29.10.2024).
7. Міжнародний валютний фонд, 2023. URL: <https://www.imf.org/> (дата звернення: 29.10.2024).
8. Ніколс Том. Диванні експерти. Як необмежений доступ до інформації робить нас тупішими. Київ : Наш формат, 2019. 240 с.
9. The United Nations, 2023. URL: <https://www.un.org/en> (дата звернення: 29.09.2024).
10. Семенченко Н. Освіта в Україні. Київ : Самміт-книга, 2010. 320 с.
11. Смартфоновалежність: на якій стадії перебуваєте ви? 2021. URL: <https://www.dw.com/uk/смартфоновалежність-на-якій-стадії-перебуваєте-ви/a-47209024> (дата звернення: 29.10.2024).
12. Тоффлер Е. Третя хвиля. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
13. Ferguson Niall. The Great Degeneration: How Institutions Decay and Economies Die. Penguin, 2014. 192 p.
14. 7 мільйонів дітей війни в Україні. URL: <https://saveschools.in.ua/> (дата звернення: 29.10.2024).

REFERENCES

1. Abakumova, O. O. (2016). *Filosofska refleksiiia fenomena dystantsiinoi osvity* [Philosophical Reflection on the Phenomenon of Distance Education]. [Tekst] : avtoref. dys. ... kand. filos. nauk : 09.00.10 / Abakumova Olena Olehivna; Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv, 20 s. [in Ukrainian].
2. Barlow, J. P. (1996). A Declaration of the Independence of Cyberspace. Retrieved December 12, 2024, from <https://www.eff.org/cyberspace-independence>
3. Wiener, N. (1989). *The Human Use of Human Beings: Cybernetics and Society*. Paperback. 208 p.

4. Dualna osvita [Dual Education]. (2021). Retrieved December 10, 2024, from <https://mon.gov.ua/osvita-2/profesiyno-tekhnichna-osvita/reforma-profesiynoi-osviti/derzhavno-privatne-partnerstvo-ta-dualna-osvita/dualna-osvita> [in Ukrainian].
5. Lenem, R. (2005). Elektronne slovo: demokratiia, tekhnolohiia ta mystetstvo [The Electronic Word: Democracy, Technology, and the Arts]. Seriiia "Zmina paradyhmy". Kyiv : Vydavnytstvo "Nika Tsentr". 376 s. [in Ukrainian].
6. Luhmann, N. (2013). La réalité des médias de masse. Retrieved October 29, 2024, from <https://www.babelio.com/auteur/Niklas-Luhmann/273308>
7. Mizhnarodnyi valiutnyi fond [International Monetary Fund]. (2023). Retrieved October 29, 2024, from <https://www.imf.org/> [in Ukrainian].
8. Nikols, T. (2019). Dyvanni eksperty: Yak neobmezhenyi dostup do informatsii robyt nas tupishymy [The Death of Expertise: The Campaign Against Established Knowledge and Why it Matters]. Kyiv : Nash Format. 240 s. [in Ukrainian].
9. The United Nations. (2023). Retrieved September 29, 2024, from <https://www.un.org/en>
10. Semenchenko, N. (2010). Osvita v Ukraini [Education in Ukraine]. Kyiv : Sammit-knyha. 320 s. [in Ukrainian].
11. Smartfonozalezhnist: na yakii stadii perebuvaiete vy? [Smartphone Addiction: What Stage Are You At?]. (2021). Retrieved October 29, 2024, from <https://www.dw.com/uk/smartfonozalezhnist-na-yakii-stadii-perebuvaiete-vy/a-47209024> [in Ukrainian].
12. Toffler, E. (2020). Tretia khvyliia [The Third Wave]. Kyiv: Vydavnychi dim "Vsesvit". 480 s. [in Ukrainian].
13. Ferguson, N. (2014). The Great Degeneration: How Institutions Decay and Economies Die. Penguin. 192 p.
14. 7 milioniv ditei viiny v Ukraini [7 Million Children of War in Ukraine]. (2024). Retrieved October 29, 2024, from <https://saveschools.in.ua/> [in Ukrainian].

Ishchuk Nataliia Vasylivna

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Philosophy, Bioethics, and History of Medicine
Bogomolets National Medical University
34, Beresteiskyi Avenue, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2291-1238

Vasiuk Iryna Vasylivna

Candidate of Philosophical Sciences,
Lecturer at the Department of Philosophy, Bioethics, and History of Medicine
Bogomolets National Medical University
34, Beresteiskyi Avenue, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-8453-9502

THE INTERNET AS A FACTOR IN THE TRANSFORMATION OF THE EDUCATIONAL SPACE OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article explores the specific features of the development of the educational space in higher education institutions within the context of the information society. The most significant innovative factors of the Internet for education are systematized, including: the transformation of social spatiotemporal configurations; the rhizomorphic, decentralized, and horizontal nature of the Internet technology, which democratizes the institution of higher education; the Google-induced "death of ideal expertise," and so forth. The anthropomorphic discourses of the Internet technologies are outlined in the context of the cognitive and pragmatic needs of modern students. The ethical potential of these technologies is critically assessed. Nevertheless, their role in ensuring security is invaluable during the ongoing barbaric war waged by Russia against Ukraine.

***The purpose and objectives of the study** are to elucidate the innovative potential of the Internet technology as a provider of the information society in the discourse of its influence on the educational space of modern higher education institutions (HEIs).*

***Research methods:** cultural-historical approach, system-logical method, structural-functional analysis, synergetic method, hermeneutic methods.*

***Research results:** The driving innovation and a defining factor of societal transformations – and thus of the educational space of modern HEIs – is the Internet technology, which acts not only as a provider but also as a paradigm of the information society. First, the Internet shapes a networked type of personality; second, it adapts social institutions to itself; and third, it constructs new models of human interaction.*

The most significant innovative factors of the Internet include: the transformation of social spatiotemporal configurations, including in the discourse of education; the rhizomorphic, decentralized, and horizontal functioning of this technology, which establishes a horizontal principle of societal organization and institutional integration; the stratification impact of the Internet on modern society and, consequently, on the institution of higher education; the Google-induced “death of ideal expertise,” which blurs the distinction between professional and lay knowledge.

Digital education has an ambivalent influence on the development of a student’s personality. While it offers more advantages than disadvantages from the perspective of educational functionality, its impact on the cultivation of professional ethos is predominantly negative. Despite this, it ensures the continuity of the educational process during acute social crises.

***Key words:** information society, knowledge economy, the Internet, educational space of HEIs, digital education, ambivalence of transformations.*